

Uganda agrárkereskedelmi versenyképességének vizsgálata, különös tekintettel a kávékereskedelemre

MARÓTY MARIANN MIMI

Kulcsszavak: agrárkereskedelem, versenyképesség, komparatív előnyök, gravitációs modell
JEL-kód: Q10, Q17

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Uganda földrajzi elhelyezkedése, kiemelkedő természeti adottságai és természeti erőforrásai révén alapvetően agrárországnak tekinthető. A gazdaságában és a nemzetközi kereskedelmében óriási szerepet játszik az agrárkereskedelem. Uganda a világ egyik legnagyobb kávétermelő és -exportáló országa. A tanulmány az ugandai mezőgazdaság külkereskedelmi versenyképességének vizsgálatával foglalkozik. Bemutatja a kelet-afrikai ország agrárgazdaságát és a még kiaknázatlan agrárkereskedelmének helyzetét, illetve lehetőségeit. Emellett Uganda agrárkereskedelmének legfőbb partnerországait, valamint a kávéfélék termékcsoportjának külkereskedelmi versenyképességét is vizsgálja Balassa-féle komparatív előny-mutatók segítségével az 1994 és 2017 közötti időszakban. Továbbá a kereskedelem gravitációs modellje segítségével bemutatjuk, milyen főbb tényezők ösztönzik az ugandai kétoldalú agrárkereskedelmet. Az eredmények alapján megállapítható, hogy Uganda főbb exportpartnerei közül Kenya és Szudán áll az első helyen, míg a legfontosabb exporttermékcsoportok között a kávéfélék és a halfélék töltenek be jelentős szerepet. A Balassa-féle komparatív előny-mutatók megmutatják, hogy hét kávé, tea, matétea és fűszerek főcsoportjába tartozó termék rendelkezett komparatív előnnyel. A gravitációs modell segítségével a tanulmányból kiderül, hogy az ugandai agrártermékek főként a földrajzilag közeli, hasonló hivatalos nyelvet beszélő, rendszerint magas GDP-vel rendelkező országokba kerülnek exportálásra.

BEVEZETÉS

Európát Afrikával a közeli földrajzi elhelyezkedés mellett a közös történelem, a kultúra és a stratégiai célok is összekötik (European Council, 2007). A két kontinens együttműködése és kapcsolattartása olyan hivatalos párbeszédnek keretei között zajlik, mint az Afrika–Európai Unió csúcstalálkozó, a Cotonoui megállapodás vagy az Afrika–EU közös stratégia. Az európai

uniós külpolitikai irányelvekhez igazodva a magyar kormány külpolitikai intézkedései során nagy hangsúlyt fektet a „déli nyitás” stratégiájának megvalósítására (Az Afrika stratégia¹), amely Uganda és Magyarország egyre jelentősebb külgazdasági együttműködését eredményezi.

Az afrikai fejlődő országok, így Uganda számára is az egyik „leghatékonyabb támogatás a mezőgazdaság helyi fejlesztése” (Agrárminisztérium, 2019a), mivel egyrészt

¹ 1177/2019 (IV. 2.) Korm. határozat.

az ország gazdaságában a mezőgazdaság a vezető ágazat, melyben a foglalkoztatottak több mint 70%-a dolgozik (Világbank, 2020b), másrészt „a dinamikusan növekvő népesség és a klímaváltozás hatásainak következményeként a mezőgazdaság egyre kevésbé tud lépést tartani a lakosság igényeivel” (Agrárminisztérium, 2019a).

A helyi fejlesztések pedig nemcsak Uganda mezőgazdaságát, agrárkereskedelmét, a lakosság megélhetését, helyben maradását segítenék, hanem a magyar vállalkozások számára is különböző technológiai és szak tudásexportot jelenthetnének.

A kelet-afrikai ország, melyre különleges szakmai partnereként tekint Magyarország (Nagy, 2017), számtalan mezőgazdasági lehetőséggel bír, éppen ezért elengedhetetlen Uganda agrárkereskedelmének elemzése. *A tanulmány az ugandai mezőgazdaság külkereskedelmének vizsgálatával foglalkozik a kávéfélék termékcsoportjára összpontosítva a világpiacon, Balassa-féle komparatívelőny-mutatók segítségével és bemutatja az ország agrár-külkereskedelmi szerkezetét, a kereskedelmet befolyásoló tényezőket a gravitációs modell alkalmazásával.* Az ország gazdasága, a földrajzi elhelyezkedése, kiváló természeti adottságai és erőforrásai révén nagyban épít az agrárgazdaságra, agrárkereskedelmében egy vezető mezőgazdasági termékcsoporthoz, a kávé, tea, matétea és fűszerek csoportjára fektet nagy hangsúlyt. A kávéfélék az ország vezető exporttermékei, emiatt Uganda agrárkereskedelmi versenyképességének vizsgálata során érdemes különös figyelmet szentelni a kávékereskedelemnek.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Uganda agrárkereskedelmi versenyképességének szakirodalmi vizsgálata során megállapítható, hogy számos szakpolitika és szakirodalom foglalkozik az Afrika–EU kapcsolatok során a déli féltekén fekvő kontinens gazdaságának, mezőgazdaságának és a kiaknázatlan lehetőségeinek elemzésével.

A politikai szemlélet eredményeképpen az Európai Unió Tanácsa az Afrika–EU közös stratégia keretein belül (European Council, 2007) megfogalmazza, hogy szoros együttműködésre van szükség annak érdekében, hogy az afrikai mezőgazdasági termékek versenyképesek legyenek, nagyobb arányban juthassanak a világpiacra és az Európai Unió piacán is megállják helyüket. A Tanács azt is megfogalmazta, hogy a támogatások segítségével, a szakmai szervezetek megerősítésével, az erőforrások megfelelő használatával és az élelmiszer-biztonság előmozdításával az afrikai országok képesek lennének a szegénység csökkentésére, emellett pedig lehetőségük nyílna kiemelkedő agrárkereskedelmi eredmények elérésére.

Az afrikai országok beépülését a világ gazdaságba, valamint agrárkereskedelmi eredményeik növelését tovább segíti a Cotonoui megállapodás, mivel a partnerségi keret célja a fejlesztési, gazdasági és kereskedelmi, valamint politikai együttműködés (European Council, 2000). A kelet-afrikai ország mezőgazdasági termelésének hatékonyságát és az élelmiszerhiány csökkentését – éppúgy, mint más nehéz helyzetben lévő országokat – szakmai tudásátadáson keresztül lehet a leginkább támogatni (Agrárminisztérium, 2019a). Az Agrárminisztérium (2019a) kiemelte, hogy a népesség növekedése és a klímaváltozás újabb akadályokat állít fel az alapvetően agrártípusú ország mezőgazdasági fejlődésével szemben, ezért is fontos a vezető mezőgazdasági ágazatok támogatása és fejlesztése.

Uganda gazdaságának, agrárgazdaságának általános bemutatásával és elemzésével nem egy tanulmány foglalkozik. Waithaka et al. (2013) szerint, demográfiai és gazdasági indikátorok elemzése alapján Uganda népessége és gazdasága folyamatosan növekszik, erősödik. A népesség növekedési rátája a harmadik legmagasabb a világon, de a lakosság továbbra sem városi, hanem túlnyomórészt vidéki, és legtöbbször megélhetését az agrárgazdaság biztosítja. Afrika

fejlődése fordulóponthoz érkezik (ENSZ, 2015), emiatt kiemelten fontos a megfelelő szakpolitikai irányítás, mivel „a kontinens országainak gyors népességnövekedése alááshatja a földrész mezőgazdaságának helyzetét” (Farkas, 2018: 17).

A vizsgált ország két évtizedes politikai és gazdasági nehézségeken ment keresztül, de mióta 1986-ban Museveni elnök kezébe került az irányítás, a gazdasági eredmények jelentősen nőttek a területen (Juma et al., 1994). A GDP az 1990-es években radikálisan növekedni kezdett és csak az ezredforduló idején kezdett lassulni. A kormány ekkor felismerte, hogy szükség van további agrárpolitikai intézkedésekre, hiszen Uganda gazdaságának alapja a mezőgazdaság és agrárkereskedelem, melyben domináns exporttermék a kávéfélék, teafélék csoportja (Diao et al., 2012). „Uganda a világ egyik legnagyobb kávétermelő és -exportáló országa. A kávé nagyban hozzájárult az ország belföldi és külföldi jövedelmének növekedéséhez. Ezenkívül a termék elsődleges munkaerőforrást jelent, különösen a vidéki kistermelők számára” (Verter et al., 2015: 1083). Uganda erősen függ a mezőgazdaságtól, éppúgy, mint a legtöbb fejlődő ország, ahol a mezőgazdaság az uralkodó gazdasági tevékenység, amely a foglalkoztatás és a termelés nagy részét adja (Gollin és Rogerson, 2016). Benin et al. (2008) a szegénység csökkentésének érdekében vizsgálja a mezőgazdasági növekedés lehetőségét, mert ugyan az utóbbi két évtizedben javultak Uganda gazdasági eredményei, de a szegénység a vidéki területeken továbbra is jelentős.

Számos nemzetközi kereskedelemmel foglalkozó versenyképességi elemzés található a szakirodalomban. Egyik legjelentősebb magyar tanulmány Fertő (2003) *A komparatív előnyök mérése* című műve, mely a komparatív előnyök indexeinek módszertani kérdéseiről, azok hiányosságairól és tökéletlenségeiről, illetve stabilitásáról szól. A tanulmányban a szerző ismerteti

a komparatív előnyökről szóló alpművet is, melyben Balassa (1965) bemutatja a róla elnevezett indexeket. A sok általános elemzés ellenére a mezőgazdasági területen lévő kutatások korlátozottak, fogalmazta meg Jámbor (2016), és e hiányosságot felismerve értekezésében átfogó elemzést készített a mezőgazdasági versenyképességről, a megnyilvánuló komparatív előnyökről. Beyene (2014) szubszaharai afrikai komparatív előnyökről szóló vizsgálata mellett Chingarande et al. (2013) a Kelet-afrikai Közösség (EAC) tagállamainak komparatív előnyeit vizsgálva rámutatott néhány mezőgazdasági termékben – zöldtea, kávé, elefántcsont, halfilé, virágok – rejlő kereskedelmi lehetőségeire. Emellett Ndayitwayeko et al. (2014) hasonló eredményre jutott ugyan ezen régiót vizsgálva, miszerint a Kelet-afrikai Közösség Ugandával és Kenyával az élen csökkenő ütemben ugyan, de versenyképes volt a globális kávéexportban 2000 és 2012 között (Jámbor, 2016).

Balogh és Leitão (2019) a gravitációs modell segítségével vizsgálta az európai és az afrikai, karibi és csendes-óceáni térség között a mezőgazdasági termékek kereskedelmét, a földrajzi közelség, a kulturális hasonlóság és a szabadkereskedelmi megállapodások hatásait. A becslés alapján kiderült, hogy az exportköltségek alacsonyabbak, ha a kereskedelmi partnerek hasonló vallásúak, vagy regionális kereskedelmi megállapodással rendelkeznek. Magyarország és Uganda egyaránt keresztény ország, így ez a vallási hovatartozás nemcsak kereskedelmi kapcsolatukat erősítette meg, hanem különböző fejlesztési beruházások bázisának eldöntése során is fontos szerepet játszott (Agrárminisztérium, 2019b).

A nemzetközi szakirodalomban számos versenyképességi elemzés található, ugyanakkor az afrikai országok mezőgazdaságával foglalkozó kereskedelmi elemzések csak kisebb arányban kerültek napvilágra. Bár afrikai országok, köztük Uganda nemzetgazdaságának, agrárgazdaságának, vezető

ágazatainak általános elemzésével több tanulmány is foglalkozik, azonban mélyebb szintű agrártermékcsoport szerinti, részletes versenyképességi, illetve gravitációs modellel történő vizsgálatokat nem találtam az Ugandával foglalkozó szakirodalmak áttekintésekor.

UGANDA AGRÁRGAZDASÁGÁNAK ÁLTALÁNOS BEMUTATÁSA

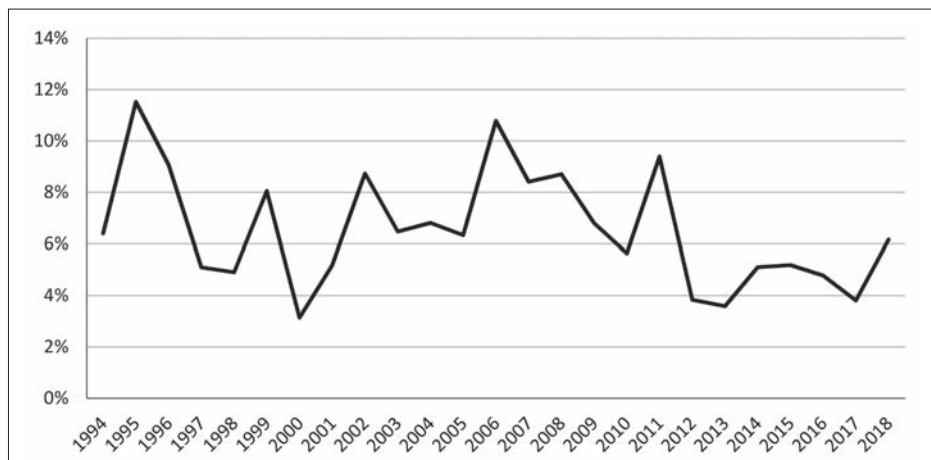
Az Ugandai Köztársaság gazdaságát nagymértékben meghatározza az ország földrajzi elhelyezkedése és a mezőgazdasági szempontból kitűnő éghajlata. Uganda a déli féltekén, Kelet-Afrikában az Egyenlítő mentén, az afrikai Nagy-tavak ölelésében helyezkedik el. Az ország északi részén, a kevésbé csapadékos területeken az állattenyésztés, míg délen, a csapadékosabb régióban a növénytermesztés, a kávécserje-ültetvények meghatározók. A mezőgazdaságban, a növénytermesztés során elterjedt, legnagyobb területen termesztett élelmisznövények a kukorica, a főzőbanán, a bab, a manióka, a földimogyoró, a cirok és a világszerte ismert ugandai robusta és zöld kávé (FAO, 2020). Ezek mellett nem szabad elfeledkezni az

évtizedek óta magas mezőgazdasági jövedelmet biztosító növényekről sem, melyek közül a legmeghatározóbb a gyapot, a tea és a dohány (Byrnes, 1992). Az állattenyésztést vizsgálva kiderül, hogy a legjelentősebb állatfajok a kecske, a marha, a sertés és a juh (FAO, 2020). A kelet-afrikai területen megtalálható folyók és állóvizek miatt a lakosság körében elterjedt a halászat, míg a magasföldek és hegyvidéki területek élővilágának köszönhetően a helyi lakosságot az erdészet és a fakitermelés foglalkoztatja. Uganda nemzetközi kereskedelmében, exportra történő termelésében, értékesítésében a növénytermesztés és állattenyésztés mellett az erdészet és a halászat is kifejezetten hangsúlyos.

UGANDA FŐBB KERESKEDELMI MUTATÓINAK ELEMZÉSE

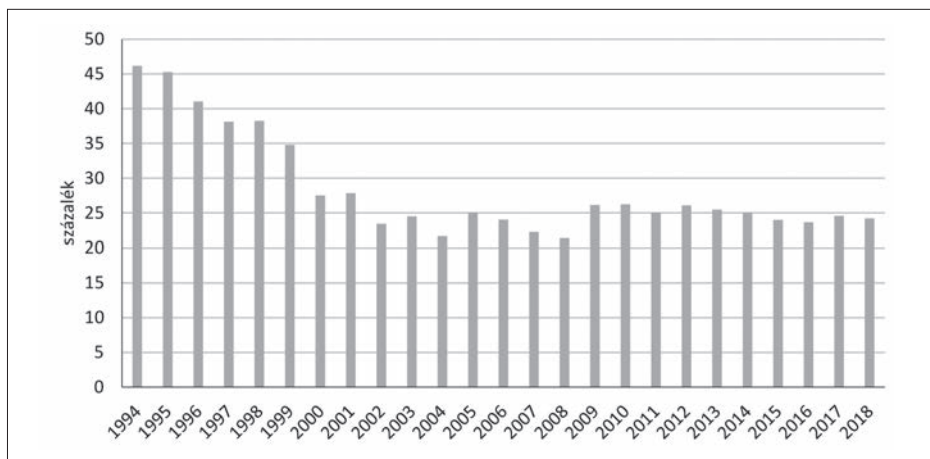
A kelet-afrikai ország agrárgazdaságának áttekintése után, különböző kereskedelmi mutatók segítségével elemzem Uganda gazdasági fejlődését az 1994–2018 közötti időszakban világbanki adatbázis segítségével, hogy feltárjam az ország gazdaságának jelenlegi helyzetét és a további agrárgazda-

I. ábra
Uganda GDP-jének volumenváltozása az 1994–2018 közötti időszakban, éves %
(Uganda GDP growth, annual %)

Forrás: Világbank (2021) adatai alapján saját szerkesztés

2. ábra
Uganda agrárgazdaságának (mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat) aránya a GDP-ben 1994 és 2018 között, %
(Uganda's agriculture (agriculture, forestry, fishing) 1994–2018, value added % of GDP)

Forrás: Világbank (2020b) adatai alapján saját szerkesztés

sági fejlődés lehetőségeit. A vizsgált időszak hasonló tanulmányokhoz igazodva 25 évet ölel fel, melynek kiválasztásában szerepet játszott, hogy Uganda gazdaságáról nem készült hasonló elemzés a legkorábban rendelkezésre álló adatoktól kezdve.

Uganda GDP-jének volumenváltozásán látszik, hogy a vizsgált 25 évben a bruttó hazai termék növekedésének üteme 4% és 12% között ingadozott, csökkenő tendenciát mutatva (1. ábra). A gazdasági növekedés mérséklődik, majd 2000-től lesz ismét nagyobb, ami a gazdaság fejlesztésére irányuló, 1997-ben induló, a szegénység felszámolásáról szóló cselekvési terv (*Poverty Eradication Action Plan*, PEAP) átdolgozásának következtében valósul meg. A GDP volumenváltozását az ország gazdasága a tervezett 7%-os növekedéshez közel tudta tartani, egészen addig, míg ezt a növekedést meg nem zavarta Uganda északi szomszédjának és egyben agrárkereskedelmi partnerének, Dél-Szudánnak függetlenedése és az e körül zajló politikai és társadalmi bizonytalanság. A kisebb agrárgazdasági problémák mellett, melyek közé tartozott egy spekulánsok által előidézett vaníliavál-

ság, az egészségügyi problémák és különböző társadalmi konfliktusok nehezítették a gazdaság fejlődését. Természetesen ebben az időszakban Uganda GDP-volumenének változását számos itt nem felsorolt gazdasági, társadalmi, politikai és környezeti tényező is befolyásolhatta.

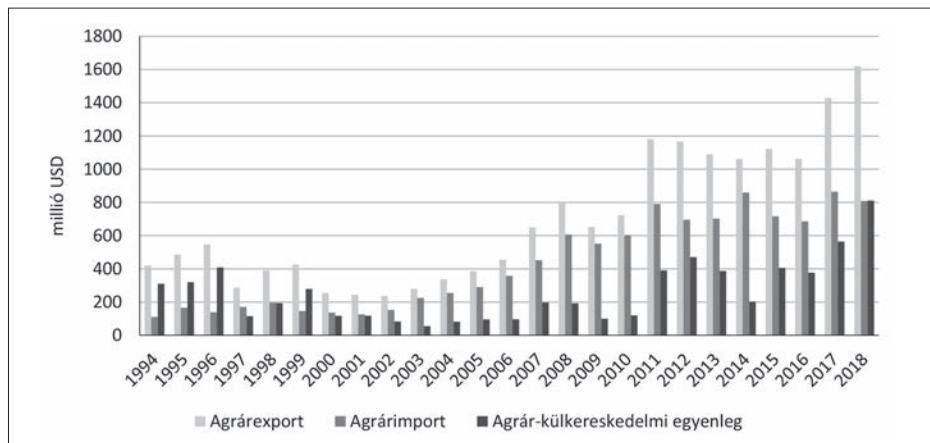
Az agrárgazdaságnak a mai napig nagy szerepe van az ország gazdaságában (2. ábra), aránya a vizsgált 25 év alatt csaknem 50%-ról körülbelül a felére csökkent. Aránya a GDP-ben jelentős: 20-30% közötti, ami a területi adottságokból és az ország agrárripari beállítottságából fakad. Uganda agrárgazdaságának aránya a GDP-ben a 2018-as évben 24% volt, ami a fejlett országokhoz képest még mindig nagyon magas részesedésnek számít.

UGANDA AGRÁR-KÜLKERESKEDELMI TELJESÍTMÉNYÉNEK ELEMZÉSE

Az ország agrárkereskedelmében az export és az import hasonló ívet mutat (3. ábra). Megállapítható, hogy az 1990-es évekhez tartozó magasabb értékek a 2000-es években visszaestek, majd megint növe-

3. ábra

Uganda agrár-külkereskedelmének alakulása 1994–2018 között, millió USD
(Uganda's agricultural trade change 1994–2018, million USD)

Forrás: Világbank (2020a) World Integrated Trade Solution (WITS) adatai alapján saját szerkesztés

kedésnek indultak. A 2000–2003 közötti alacsony értékeket az ország csapatainak a második kongói háborúban játszott szerepe magyarázhatja, mivel támogatást nyújtottak az ottani lázadóknak. 2003-ban a lázadást leverték, így Uganda kivonta csapatait és visszavonulást kezdeményezett. A külpolitikai események rendeződése mellett nagyon jelentős belpolitikai intézkedések segítették az agrárkereskedelem növekedését, hiszen 2000-tól kezdve a kormány egyik célja a PEAP szerint a gazdasági növekedés és átalakulás kereteinek létrehozása, melyen belül elindult egy stratégiai exportprogram (SEP), mely a termékek külföldi piacon történő értékesítését és versenyképességét segíti elő. Az agrár-export az évek során emelkedett és 2018-ra meghaladta az 1,5 milliárd USA-dollárt. Az agrárimport növekedése kisebb mértékű volt, mint az agrár-exporté, és egyik évben sem haladta meg az utóbbi értékét. Ez alapján kijelenthető, hogy Uganda az agrár-külkereskedelme alapján az 1994–2018 közötti időszakban nettó exportőr volt.

A külkereskedelmi egyenleg – mely a teljes export és import különbsége – Uganda esetében negatív értéket vett fel. Ezzel

ellentétben az agrárkereskedelmi egyenleg – mely az agrár-export és agrárimport különbsége – pozitív növekvő értéket mutat.

A kelet-afrikai ország a kereskedelmi rangsorolás szerint a 122. helyen áll exportőrként és a 119. helyen mint importőr (OEC, 2017). Az agrárország nemzetközi kereskedelmében a vezető ágazat értelemszerűen az agrárgazdaság és azon iparágak, melyek összekapcsolódnak a mezőgazdasággal, valamint a helyben előállított anyagokat, termékeket dolgozzák fel. Az agrárgazdaság, mely legnagyobb részarányal volt jelen az exportban 1994–2018 között, egy év kivételével a teljes export több mint 50%-át tette ki (4. ábra).

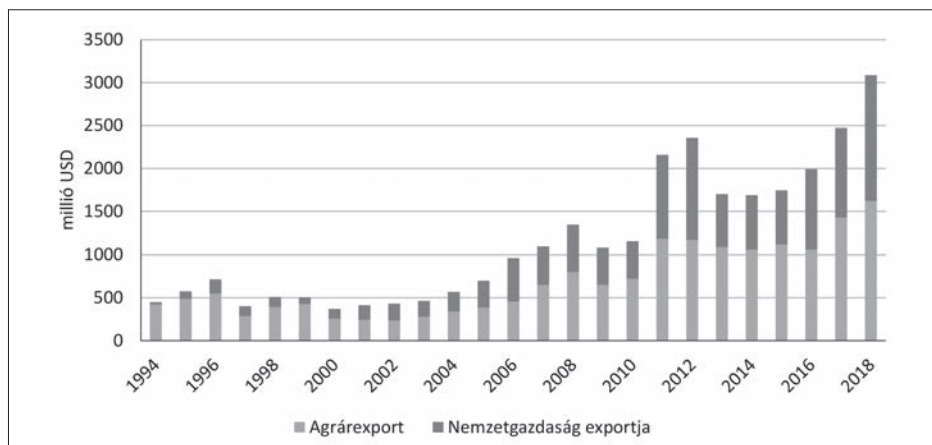
Uganda agrárkereskedelmi teljesítményének elemzése partnerországok szerint

Uganda agrár-külkereskedelmi partnereként összesen 198 ország nevezhető meg. Elemzésemben az 1994 és 2017 közötti időszakot vizsgáltam, a különböző időszakokban Uganda exportpartnereivel folytatott agrár-exportjának értékét átlagoltam és ez alapján kerestem meg az adott időszakokban legjelentősebbnek bizonyuló agrár-kül-

4. ábra

Uganda agrárexportjának aránya a nemzetgazdasági exportban 1994–2018 között, millió USD

(The share of Uganda's agricultural exports in total exports 1994–2018, million USD)

Forrás: Világbank (2020a) WITS-adatai alapján saját szerkesztés

1. táblázat

Uganda top 5 agrárexportpartnere 1994–2017 között, ezer USD
(Uganda's top 5 agricultural export partners 1994–2017, 1000 USD)

Partner	1994–1999	Partner	2000–2005	Partner	2006–2011	Partner	2012–2017
Svájc	82 706	Svájc	62 653	Kenya	118 641	Kenya	257 435
Egyesült Királyság	82 134	Kenya	49 310	Szudán	102 327	Szudán	105 755
Kenya	26 246	Hollandia	34 621	Svájc	89 145	Ruanda	75 251
Ruanda	19 965	Egyesült Királyság	24 428	Németország	61 939	Németország	74 726
Németország	15 379	Szudán	14 147	Hollandia	51 499	Olaszország	72 124
Koncentráció	0,53		0,64		0,57		0,51

Forrás: Világbank (2020a) WITS-adatai alapján saját szerkesztés

2. táblázat

Uganda top 5 agrárexportpartnere 1994–2017 között, %
(Uganda's top 5 agricultural export partners 1994–2017, %)

Partner	1994–1999	Partner	2000–2005	Partner	2006–2011	Partner	2012–2017
Svájc	19	Svájc	22	Kenya	16	Kenya	22
Egyesült Királyság	19	Kenya	17	Szudán	14	Szudán	9
Kenya	6	Hollandia	12	Svájc	12	Ruanda	7
Ruanda	5	Egyesült Királyság	8	Németország	8	Németország	6
Németország	4	Szudán	5	Hollandia	7	Olaszország	6
Koncentráció	53		64		57		51

Forrás: Világbank (2020a) WITS-adatai alapján saját szerkesztés

kereskedelmi partnereit és azok agrárexportjának átlagos értékét (1–2. táblázat).

Az európai kontinensről Svájc, az Egyesült Királyság, Németország, Hollandia és Olaszország áll szoros kereskedelmi kapcsolatban Ugandával. Uganda az első két vizsgált időszakban legtöbb exporttermékét Svájcnak értékesítette. A vezető export-agrártermékcsoport a kávé, tea, matétea és különböző fűszerek (UN Comtrade, 2020) voltak, ezenkívül bőrt, gyapotot és kakaóbabot is exportált a csokoládéről híres országnak. Svájc mögött az első időszakban az Egyesült Királyság következett, mely a következő időtartományban is jelen volt a legerősebb partnerek között, és legfőképp kávé, fűszereket, dohányt (OEC, 2017), vaníliababot (UN Comtrade, 2020) vásárolt Ugandától. Németország az elmúlt 25 évben szintén jelentős kereskedelmi partnere volt Ugandának, leginkább mezőgazdasági agrártermékeket, kávéféléket, fűszereket, malátakivonatot vásárolt, de nagy súllyal voltak jelen az importjában a dohánytermékek, halak, a tenger gyümölcsei és különböző növények (OEC, 2017). A vizsgált időszakban még két európai uniós tagország szerepelt, Hollandia és Olaszország. A tulipánokról híres ország importja során eleinte nem meglepő módon a virágok, majd az élő növények voltak jelentősek, de emellett importáltak kávé, dohányt és halféléket is (OEC, 2017). Olaszország ugandai importtermékei között szerepel a kávé, és ugyan jóval kisebb mértékben, de megjelennek a halfélék, a tenger gyümölcsei és a növényfélék is (OEC, 2017).

Az afrikai kontinensen az 1994–2017 közötti időszakban Uganda legfontosabb agrár-külkereskedelmi partnere Ruanda, Kenya és Szudán volt. Az országgal délnyugati irányból szomszédos Ruanda két időszakban is bekerült a legkiválóbb agrárpartnerek közé, hiszen nagy mennyiségű feldolgozott élelmiszert, olajokat, főként pálmaolajat, nádcukrot, finomított cukrokat és élő növényeket importált Ugandából

(OEC, 2017). Szudán árubehozatala – mely északról a dél-szudáni függetlenedésig határos volt Ugandával – továbbra is nagy mennyiségű volt szomszédjától. Uganda kávé, különböző gabonából készült lisztet, búzalisztet, nádcukrot és pálmaolajat exportál (OEC, 2017). A kelet-afrikai országok agrár-külkereskedelmében egyre szorosabb viszony alakul ki Uganda és a keleti határán elhelyezkedő Kenya között. Kenya legnagyobb mennyiségben teát importál a nyugati határán túlról, de nagyon jelentős a dohányimportja is, emellett kukoricával, korpával és hüvelyes növényekkel szélesíti az országba érkező termékpalettát (OEC, 2017).

Az agrárexportpartnerek elemzése során látszik, hogy Uganda legnagyobb értékben kávé, teát, zöldségeket és gyümölcsöket, vaníliát, növényféléket, dohányt, pamutot és bőrt adott el, ezeknek a termékeknek több mint 50%-a az 5 legnagyobb exportpartnerként említett ország kezébe került. Ezt mutatja a 2. számú táblázat legalsó sora, a top 5 termék koncentrációja, amely 53, 64, 57 és 51% volt a vizsgált időszakokban.

Uganda agrár-külkereskedelmi teljesítményének elemzése főbb termékcsoportok szerint

Uganda agrárkereskedelmi partnereinek elemzése során kiderült, mely termékek a legjelentősebbek, azonban ez csak az agrár-külkereskedelem körülbelül 50%-át teszi ki. Éppen ezért szükségesnek tartom termékcsoportok szerint a teljes agrár-külkereskedelem vizsgálatát. Az elemzésem során a harmonizált rendszert (HS-t) használok a Világbank *World Integrated Trade Solution* (WITS) adatbázisából nyert adatok alapján. A HS-rendszer hat számjegyes bontást alkalmaz a termékek beazonosítására, és ezzel jelenleg a CN-rendszer után a második legrészletesebb csoportosítást teszi lehetővé (Jámbor, 2016). A HS-rendszer osztályozásában, HS-2 bontásban 01–24 kódolással helyezkednek el az agrártermékek.

3. táblázat

Uganda top 5 agrár-külkereskedelmi termékcsoportjának átlagos világgiazi exportértéke 1994–2017 között, ezer USD
(Uganda's top 5 agricultural product groups 1994–2017, 1000 USD)

HS-2	Termékcsoport	1994–2017
09	Kávé, tea, matétea és fűszerek	8 240 681
03	Halak és rákok	2 166 566
24	Dohány és feldolgozott dohánypótló	1 064 310
06	Élő fák és egyéb növények; hagymák, gumók	745 550
15	Állati vagy növényi zsír és olaj	726 444

Forrás: Világbank (2020a) WITS-adatai alapján saját szerkesztés

4. táblázat

Uganda top 5 agrár-külkereskedelmi termékének átlagos világgiazi exportértéke 1994–2017 között, részidőszakok szerinti bontásban, ezer USD
(Uganda's top 5 agricultural export products values 1994–2017, 1000 USD)

Termékcsoport	1994–1999	Termékcsoport	2000–2005	Termékcsoport	2006–2011	Termékcsoport	2012–2017
Kávé, tea, matétea és fűszerek	326 847	Kávé, tea, matétea és fűszerek	160 463	Kávé, tea, matétea és fűszerek	378 878	Kávé, tea, matétea és fűszerek	507 259
Halak és rákok	35 268	Halak és rákok	85 419	Halak és rákok	124 917	Halak és rákok	115 490
Gabonafélék	15 380	Dohány és feldolgozott dohánypótló	35 714	Dohány és feldolgozott dohánypótló	57 838	Gabonafélék	73 272
Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék	12 471	Élő fák és egyéb növények; hagymák, gumók	22 462	Állati vagy növényi zsír és olaj	50 500	Dohány és feldolgozott dohánypótló	72 287
Dohány és feldolgozott dohánypótló	11 546	Gabonafélék	6 621	Élő fák és egyéb növények; hagymák, gumók	43 073	Állati vagy növényi zsír és olaj	62 575
Koncentráció	0,92		0,91		0,79		0,67

Forrás: Világbank (2020a) WITS-adatai alapján saját szerkesztés

Az agrár-külkereskedelmi partnerek vizsgálatához hasonlóan az agrártermékek esetében is az 1994 és 2017 közötti időszakot vizsgálom (3–5. táblázat). Az 1994–2017 közötti időszakokban Uganda exportra értékesített agrártermékcsoportok mennyiségének értékét átlagoltam és ez alapján kerestem meg az adott időszakokban legjelentősebb agrárkereskedelmi termékeket. Uganda a HS-rendszer szerinti agrártermékcsoportok mindegyikéből értékesített külföldre. A legnagyobb mértékben

exportált agrártermékcsoport a (09) kávé, tea, matétea és fűszerek voltak (Világbank 2020a). A külföldre legkisebb értékben eladott kategória a (13) sellak; mézga, gyanta és más növényi kivonat volt (Világbank, 2020a).

Az adatok tanulmányozása során megállapítható, hogy egyértelműen a (09) kávé, tea, matétea és fűszerek a legkiemelkedőbb termékcsoport. Ez nem meglepő, hiszen Uganda természeti adottságai kiváló terepet biztosítanak a kávécserjék nevelésére,

5. táblázat

Uganda top 5 agrár-külkereskedelmi termékének átlagos világgiaici exportértéke 1994–2017 között (%-os megoszlás), részidőszakok szerinti bontásban (Uganda's top 5 agricultural export products values 1994–2017, %)

Termék-csoport	1994–1999	Termék-csoport	2000–2005	Termék-csoport	2006–2011	Termék-csoport	2012–2017
Kávé, tea, matétea és fűszerek	75	Kávé, tea, matétea és fűszerek	47	Kávé, tea, matétea és fűszerek	45	Kávé, tea, matétea és fűszerek	41
Halak és rákok	8	Halak és rákok	25	Halak és rákok	15	Halak és rákok	9
Gabonafélék	4	Dohány és feldolgozott dohánypótló	10	Dohány és feldolgozott dohánypótló	7	Gabonafélék	6
Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék	3	Élő fák és egyéb növények; hagymák, gumók	7	Állati vagy növényi zsír és olaj	6	Dohány és feldolgozott dohánypótló	6
Dohány és feldolgozott dohánypótló	3	Gabonafélék	2	Élő fák és egyéb növények; hagymák, gumók	5	Állati vagy növényi zsír és olaj	5
Koncentráció	92		91		79		67

Forrás: Világbank (2020a) WITS-adatai alapján saját szerkesztés

kávébab termesztésére. A kitűnő növénytermesztési feltételek mellett agrárpolitikai intézkedések is segítettek a kávé, tea, fűszerek exportra történő értékesítését, mely ezáltal minden vizsgált időszakban vezető exportterméknek bizonyult. A termékcsoport koncentrációja, ami az exportagrártermékek százalékos arányát mutatja meg, az évek előrehaladtával 75%-ról 41%-ra csökkent, de ennek ellenére az elemzett csoport 6 évre számolt átlagos értéke közel 1,5-szeresére, 507,2 millió USA-dollárra emelkedett.

A második legjelentősebb exporttermékcsoport Ugandában a (03) halak és rákok. Ez a termékcsoport Uganda folyóinak, állóvizeinek köszönheti sikerét és annak, hogy a SEP (2001) program célja az agrártermékek minőségének javítása, a külföldi piacon történő értékesítés növelése, aminek következtében a halászatot is különböző támogatásokkal segítették. A halak és rákok részesedése az agrárgazdaságban először növekedést, majd kis csökkenést mutat, mely görbe íve megegyezik ezen termékek értékesítésének értékével is.

A termékek rangsorában a harmadik, a negyedik és az ötödik hely már nem teljesen egyértelmű. Az 1994–2017 közötti időszakban a sorrend a következő volt: dohány és feldolgozott dohánypótló, élő fák és egyéb növények; hagymák, gumók és állati vagy növényi zsír és olaj. A kisebb periódusokra bontott elemzésben megjelennek azonban az élelmezési célra alkalmas zöldségfélék és a gabonafélék. Az agrár-külkereskedelemben ezen termékcsoportok ugyan nem rendelkeznek kimagasló eredményekkel, mégis összességében a kávé, tea, matétea és fűszerek csoportját kiegészítve adják az export több mint 65%-át. Az 1994–2017 közötti vizsgált periódusok koncentrációja: 92, 91, 79 és 67%. Ezáltal elmondható, hogy Uganda agrár-külkereskedelme legnagyobb mértékben a vezető termékcsoportokra koncentrálódik és ezen termékek exportjára támaszkodik.

A kelet-afrikai ország agrár-külkereskedelméről tehát megállapítható, hogy minden tekintetben széles körű kínálatall rendelkezik, hiszen 198 országgal és 24-féle

termékcsoporttal kereskedik. Az 1–2. táblázat alapján feltételezhető, hogy a célország földrajzilag közeli elhelyezkedése és/vagy magas GDP-je meghatározó az agrárexport szerkezetének kialakításában. Uganda kitűnő minőségű agrártermékekkel rendelkezik, melyek közül van olyan termékcsoport, amely több mint 25%-át teszi ki az ország teljes exportkereskedelmének és 45%-át agrárexportjának (Világbank, 2020a), ez pedig nem más, mint a kávé, tea, matétea és fűszerek csoportja, mely óriási, világszintű kereslete által jelentős exportjövédelmet biztosít az afrikai országnak. Ebből adódóan feltételezhető, hogy Uganda legfőbb agrárexport-termékcsoportja komparatív előnnyel rendelkezik a világpiacon.

UGANDA KOMPARATÍVELŐNY-MUTATÓINAK ELEMZÉSE A VILÁGPIACON

Az előző fejezetben kiderült, hogy Uganda vezető exporttermékcsoportja HS-2 bontásban a kávé, tea, matétea és a fűszerek voltak. A harmonizált rendszer adta további HS-4, HS-6 alcsoportra történő bontási lehetőség alapján viszont azt is meg lehet állapítani, hogy ezen termékcsoporton belül mely termékek kerülnek nagy mennyiségben exportértékesítésre, mely termékek hangsúlyosak, melyek rendelkeznek komparatív előnnyel.

A tanulmány által vizsgált első hipotézis a következő:

Uganda természeti adottságai és kitűnő klímája, kávétermékei kapcsán a termékcsoport valamely termékével komparatív előnnyel rendelkezik a világpiacon.

Ezt a feltételezést az is alátámasztaná, hogy Uganda legnagyobb mértékben exportált terméke a kávé, és „a hagyományos kereskedelem elmélet szerint a szabadkereskedelem feltételei mellett, az egyes országok olyan jószágok termelésére szakosodnak, illetve olyan termékek nettó exportőrivé válnak, amelyekből komparatív előnyeik vannak” (Fertő, 2003: 309).

A vizsgált HS-2 kávé, tea, matétea és fűszerek termékcsoportban, Uganda esetében 10 HS-4 és 33 HS-6 alcsoport található. A fejezeten belüli első leválasztás (HS-4) a termékek szerint történik, a második leválasztás pedig különböző speciális tulajdonságokkal rendelkező csoportot jelöl meg HS-6 rendszerben.

Uganda vezető termékcsoportján belül a megnyilvánuló komparatív előnyök vizsgálatára az általam választott mutató az úgynevezett RCA-index, melyet Balassa Béla 1965-ben dolgozott ki (Balassa, 1965). Az index képlete a következő:

$$RCA = (x_{ij}/x_{it}) / (x_{nj}/x_{nt})$$

Az egyenletben szereplő x az exportot jelöli, az i az adott országot, a j egy meghatározott terméket, a t a termékcsoportot és az n pedig az országok egy csoportját. A Balassa-féle exportteljesítmény-index tehát azt mutatja meg, hogy „valamely x termék részaránya az adott ország exportjában, hogyan viszonyul ugyanennek a terméknek a világ összexportján belül arányához” (Novák, 2010). Ha az eredmény, $RCA > 1$, akkor az adott országnak, a meghatározott termékcsoporton belül komparatív előnye van (Jámbor, 2016; Fertő, 2003). Természetesen mint majdnem minden mutató, a Balassa-index is rendelkezik hiányosságokkal. Jámbor (2016) szerint az RCA-index nem veszi figyelembe a gazdaságpolitikai intézkedések hatását és aszimmetrikus értéket is adhat. Azt gondolom, hogy minden hiányosság, tökéletlenség ellenére, ami a nem megfelelő adatokból, az index torzításából adódhat, a valósághoz közeli eredményt kaphatnak a kávé, tea, matétea és fűszerek csoportjában lévő termékek megnyilvánuló komparatív előnyeiről a világpiacon.

A komparatív előnyöket tehát a Balassa-index (1965) segítségével vizsgáltam az 1994-től 2017-ig tartó időszakban, további kisebb időtartományokra bontva (1994–1999, 2000–2005, 2006–2011, 2012–2017). A vizsgálat Ugandára vonat-

6. táblázat

**Átlagos Balassa-indexek 1994–2017 között (HS-2-es szintű 09-es kávétermék főkategória
HS-6-os szintű bontásban, részlet)**
(Average Balassa indices 1994–2017, HS-2, 09 coffee, tea, mate and spices in HS-6)

	1994–1999	2000–2005	2006–2011	2012–2017
Nyers, koffeintartalmú kávé	1,40	1,64	1,63	1,98
Nyers, koffeinmentes kávé	1,97	0,84	0,20	0,01
Pörkölt, koffeinmentes kávé	1,11	0,00	0,29	0,01
Kávét tartalmazó kávéhelyettesítő	0,28	1,47	8,89	0,65
Fekete tea	0,45	2,17	1,63	0,86
Más fekete tea	0,24	0,64	0,98	1,92
Vanília	0,40	2,18	3,80	0,86

Forrás: Világbank (2020a) WITS-adatai alapján saját szerkesztés

kozik, a kiválasztott termékcsoporthoz (09) a kávé, tea, matétea és fűszerek voltak, HS-6 szint szerinti bontásban a nemzetközi kereskedelemben.

A Balassa-indexek átlagainak elemzése során kapott mutatószámok többnyire nulla vagy nullához közeli értékeket vesznek fel (6. táblázat), de látható, hogy több termékcsoporthoz meghaladja az 1-es értéket, ami az jelenti, hogy azon termékcsoporthoz komparatív előnnyel rendelkeznek a világpiacon. Balassa-indexek alapján hét termék esetében lehet komparatív előnyről beszélni az egyes időszakokban. A (090500) vaníliához kapcsolódóan a második és harmadik időszakban látható az RCA-mutató növekedése, ami azonban a vaníliaválság következtében a negyedik időszakra 1 alá csökken. A (090240) más fekete tea esetében a Balassa-index értéke folyamatosan emelkedik, és az utolsó időszakban már 1 feletti értéket vesz fel. A (09230) fekete tea vizsgálata során a második és a harmadik időszakban fedezhető fel komparatív előny. A (090140) kávét tartalmazó kávéhelyettesítő termékekről az elemzés során kiderül, hogy a 2000–2005 és 2006–2011 közötti időszakban bírnak jelentős komparatív előnnyel. Ez a termékcsoporthoz a harmadik időszakban a táblázatban is jól láthatóan a vizsgálat legkiemelkedőbb értékét, 8,89-et vesz fel, amely feltételezhetően a megnövekedett kereslet következtében alakulhatott így. A (090122) pörkölt, koffeinmentes kávé és a (090112) nyers, koffeinmentes kávé HS-6 szerinti bontásáról az RCA-index megmutatja, hogy az első időszakokkal szemben a későbbi időszakokban már nem rendelkeztek komparatív előnnyel. A (090111) nyers, koffeintartalmú kávék a Balassa-index szempontjából a legkiemelkedőbb csoport Uganda esetében, hiszen minden időszakban komparatív előnnyel rendelkeznek a világpiacon.

Az átlagos Balassa-indexek vizsgálata során tehát az első hipotézis beigazolódott, mivel Uganda hét olyan kávé, tea, matétea és fűszerek főcsoportjába tartozó termékkel rendelkezett, amelynek a világpiacon megnyilvánuló komparatív előnye volt. A koffeintartalmú nyerskávék pedig 1999 és 2017 között hosszú távon is komparatív előnyökkel rendelkeztek a világpiacon.

Az átlagos Balassa-indexek vizsgálata során tehát az első hipotézis beigazolódott, mivel Uganda hét olyan kávé, tea, matétea és fűszerek főcsoportjába tartozó termékkel rendelkezett, amelynek a világpiacon megnyilvánuló komparatív előnye volt. A koffeintartalmú nyerskávék pedig 1999 és 2017 között hosszú távon is komparatív előnyökkel rendelkeztek a világpiacon.

AZ UGANDAI KERESKEDELEM SZERKEZETÉNEK ÉS AZ AGRÁRKERESKEDELEM KÖLTSÉGEINEK GRAVITÁCIÓS ELEMZÉSE

A gravitációs elméletet a Newton-féle gravitációs törvény alapján dolgozták ki, mely két vagy több pont közötti területi interakciót vizsgáló elmélet. A fizikából ismert Newton-féle általános gravitációs elmélet után a kereskedelem gravitációs elmélete csak 1979-ben született meg Anderson (1979) munkássága eredménye-

képpen. Később az elméletet Anderson és Wincoop (2003) fejlesztette tovább, mely alapján elkészült a kereskedelem szten-derd gravitációs modellje és a gravitációs összefüggést leíró egyenlet.

A kereskedelem gravitációs modellje:

$$\ln X_{ij} = \ln G + \ln S_i + \ln M_j + \ln \Phi_{ij}.$$

Lineárisra alakított gravitációs egyenlet:

$$X_{ij} = GS_i M_j \Phi_{ij}.$$

Az egyenletben szereplő \ln a természetes alapú logaritmust jelöli, a X_{ij} az export értékét jelöli i országból j -be, az M_j az importáló ország GDP-jét jelöli, az S_i az exportáló ország GDP-jét, míg G egy olyan változó, amely független mind i , mind j országtól, a gravitációs állandó, avagy konstans. Az φ_{ij} jelképezi i exportáló ország j piacához való hozzáférés nehézségének mértékét, melyet általában bináris változókkal mérnek.

A tanulmány által vizsgált második hipotézis szerint:

Az ugandai agrárkereskedelmet jelentősen befolyásolja a két kereskedő ország gazdaságának nagysága (exportőr GDP, importőr GDP), egymáshoz viszonyított földrajzi elhelyezkedése (földrajzi távolság, szomszédosság), valamint kulturális, történelmi tényezők (közös hivatalos nyelv, közös gyarmatosítói viszony 1945 után).

Az ugandai agrárkereskedelem gravitációs modelljének vizsgálatát egy paneladatbázis alapján végzem el, melyben Uganda és a vele kétoldalú kereskedelmi kapcsolatban lévő országok agrárkereskedelme szerepel USA-dollárban kifejezve (HS-bontásban, 01–24-es termékcsoportok aggregált ér-

tékeivel számolva – WTO Ho aggrig kategóriát kiválasztva) az 1994 és 2018 közötti időszakot elemezve, a Világbank (2020a) WITS-adatbázisából letöltve.

A regresszió során a következő lineáris gravitációs egyenletet becsültem az ugandai agrárkereskedelemre, az 1994 és 2018 közötti időszakot kiválasztva:

$$\ln_agr_export_{ij} = const + \ln_GDP_Rep_{ij} + \ln_GDP_Part_{ij} + \ln_dist_{ij} + comlang_off_{ij} + comcol_{ij} + contig_{ij} + error\ term.$$

Az általam alkalmazott panel regressziós modellben szereplő függő (Y) változó a bilaterális agrárexport (\ln_agr_export). A független változók (X) az exportőr GDP ($\ln_GDP_Rep_{ij}$), az importőr GDP ($\ln_GDP_Part_{ij}$) és a földrajzi távolság (\ln_dist_{ij}). Független bináris gravitációs változók (X) pedig a szomszédosság ($contig$), a közös hivatalos nyelv ($comlang_off$) és a közös gyarmatosító viszony 1945 után ($comcol$).

A gravitációs modell alapján elemzést az adatelemző programok közül az IBM SPSS szoftver segítségével végeztem. A modell függő változójához, amely a kétoldalú agrárexport értéke, a Világbank (2020a) adatait használtam. A magyarázó változók letöltéséhez két adatbázist hívtam segítségül. A Világbank (2020c) *World Development Indicators* (WDI) adatait a GDP exportőr, GDP importőr változókhoz, a *Centre d'Études Prospectives et d'Informations Internationales* (CEPII, 2020) adatait a földrajzi távolság, szomszédosság, hivatalos nyelv és a közös gyarmatosító viszony magyarázó változókhoz használtam forrásként.

A gravitációs regresszióba minden általam kiválasztott, előbb felsorolt változó

7. táblázat

IBM SPSS gravitációs regresszió
(IBM SPSS gravity model regression, model summary)

Modell	R	R négyzet	Korrigált R négyzet	Becslés szten-derd hibája
I	0,523 ^{a)}	0,274	0,271	2,907

^{a)} Prediktor: (Állandó), Földrajzi távolság, Exportőr GDP, Közös hivatalos nyelv, Importőr GDP, Közös gyarmatosítói viszony 1945 után, Szomszédosság.

8. táblázat

IBM SPSS gravitációs regresszió^{a)}
(IBM SPSS gravity model regression, ANOVA^{a)})

Modell		Négyzet- összegek	Szabadságfok (df)	Átlagos négyzet	F-próba	Szignifikan- ciaszint
	Regresszió	5 931,441	6	988,573	116,977	0,000 ^{b)}
I	Maradék	15 752,65	1 864	8,451		
	Összesen	21 684,091	1 870			

^{a)} Független változó: bilaterális agrárexport (Uganda és agrárkereskedelmi partnerországok).

^{b)} Minden kért változót bevonva.

Forrás: saját szerkesztés

9. táblázat

IBM SPSS gravitációs regresszió^{a)}
(IBM SPSS gravity model regression, coefficients^{a)})

Modell	Magyarázó változók	Becsült együtthatók		t	P érték
		koefficiens (béta)	sztdender hiba	statisztika	(Sig.)
	Exportőr GDP	-0,058	0,11	-,52	0,603
	Importőr GDP	,0760	0,036	21,251	0,000
	Földrajzi távolság	-0,898	0,128	-7,005	0,000
	Szomszédosság	3,935	0,393	10,01	0,000
	Közös hivatalos nyelv	0,398	0,169	2,358	0,018
	Közös gyarmatosítói viszony 1945 után	-0,147	0,180	-0,815	0,415
	Konstans	-4,763	2,749	-1,733	0,083

^{a)} Független változó: bilaterális agrárexport (Uganda és agrárkereskedelmi partnerországok).

Forrás: saját szerkesztés

bekerült az SPSS által alkalmazott 'enter' módszerrel.

A 7. táblázat megmutatja, hogy mekkora a korrelációs együttható (R) és a determinációs együttható értéke (R²). R értéke, 0,523 közepesen erős magyarázó erőt mutat a modell esetében. A determinációs együttható alapján a magyarázó változók 27,4%-ban képesek megmagyarázni a függő változót. A becslés standard hibája 2,9.

A 8. táblázat mutatja a regressziós egyenes által magyarázott szórásnégyzetet, amely 5931,441, és a nem magyarázott szórásnégyzetet, ami 15752,65. A táblázatból az F-próba szignifikanciája is leolvasható, amelynek értéke 0,000, azaz ez az érték kisebb, mint 0,05, tehát kijelenthető, hogy a regresszió magyarázó változói együttesen befolyásolják a függő változót (Csallner, 2015).

A 9. táblázatban a becslés koefficiensek közül a múltbeli közös gyarmatosító viszony és az exportáló ország GDP-je szignifikánsan nem különbözik nullától, mivel ezen változók szignifikanciaértéke nagyobb, mint 5%. Ez alapján arra lehet következtetni, hogy Ugandának és agrárkereskedelmi partnerei többségének nem volt közös gyarmattartója 1945 után.

Uganda éves GDP-jének becslés koefficiense nem szignifikáns a modellben, azaz Uganda a vizsgált partnerországok agrárkereskedelmének terén inkább nettó exportőrnek tekinthető. A többi változó esetében a szignifikanciaértéke nem haladja meg az 5%-os hibahatárt, azaz a változóknak van hatása a függő változóra.

Tehát a táblázatból kiderül, hogy ha évente átlagosan 1%-kal növekszik Ugan-

da agrárkereskedelmi partnerországainak GDP-je, évente átlagosan 0,76%-kal növekszik az ugandai agrárkereskedelem nagysága. Ha 1%-kal változik a kereskedő országok fővárosai között a földrajzi távolság, az agrárkereskedelem értéke 0,9%-kal csökken. A szomszédosság során kiderül, hogy amennyiben az agrárkereskedelmi partnerország Ugandával szomszédos, az agrárkereskedelem értéke 3,9%-kal emelkedik. Végül ha a kereskedelmi partnerországnak Ugandával van közös hivatalos nyelve², akkor az agrárkereskedelem értéke 0,4%-kal növekszik.

Összességében megállapítható, hogy 1994 és 2018 között Uganda agrárkereskedelmének esetében a közös gyarmattartói kapcsolat 1945 után és a saját piacméret nem bírt jelentős befolyással a kétoldalú agrárkereskedelem viszonylatában, azaz nem ösztönözte a kereskedelmet, az agrárexport nagyságát. Ezzel szemben az ugandai agrártermékek nagyobb része azon országokba került exportálásra, melyek hozzá földrajzilag közel helyezkedtek el, közös tengeri vagy szárazföldi határai voltak Ugandával és volt Ugandával közös hivatalos nyelvük. Továbbá jellemzően azok az országok importálták az ugandai agrártermékeket, melyek GDP-je magas volt. Az eredmények alapján kijelenthető, hogy a második hipotézis részben igazolódott be. A gravitációs modell – bár nem tökéletesen, de – képes volt feltárni az ugandai agrárkereskedelem főbb magyarázó tényezőit, agrárkereskedelmet ösztönző és a kereskedelem költségeit növelő tényezőket.

ÖSSZEGZÉS

Uganda a földrajzi elhelyezkedése, kiemelkedő természeti adottságai és erőforrásai révén alapvetően agrárországnak tekinthető, jelentős gazdasági ágazata a mezőgazdaság és ez valószínűsíthető, hogy a közeljövőben is így lesz, hiszen éghajlata és területe kiváló a növénytermesztés, az

állattenyésztés és a halászat szempontjából. Az ország gazdasági teljesítménye a vizsgált időszakban növekvő tendenciát mutat.

A kelet-afrikai ország gazdaságában, az agrár-külkereskedelemben kiemelkedő eredményekkel bír a kávé, tea, matétea és fűszerek agrártermékcsoport, melyen belül a Balassa-féle komparatív előny-mutatók alapján HS-6 szintű bontásban 7 termékcsoport rendelkezik komparatív előnnyel és ért el kimagasló eredményeket az ország nemzetközi agrárkereskedelmében. A legkiemelkedőbb termékek a nyers, koffeintartalmú kávék, melyek minden időszakban komparatív előnnyel rendelkeztek, valamint a kávé tartalmazó kávéhelyettesítők, melyek az RCA-mutató vizsgálata során a legmagasabb értéket érték el.

Ezek mellett Uganda agrár-külkereskedelmi szerkezetének a gravitációs modell segítségével történő vizsgálata során kiderült, hogy az agrártermékek főként a földrajzilag közeli, hasonló hivatalos nyelvet beszélő, rendszerint magas GDP-vel rendelkező országokba kerülnek exportra.

Az eredmények alapján kijelenthető, hogy Uganda legjelentősebb jövedelemforrása az agrár-külkereskedelem, melynek legfőbb exportjövödelmét a kávé, tea, matétea és fűszerek termékcsoport biztosítja. Megállapítható, hogy Uganda gazdasági fejlődésében az ipar egyre jelentősebb növekedése és kereskedelme mellett még mindig nagy szerepet játszik a mezőgazdaság és a mezőgazdasági kereskedelem. Az agrárszektor támogatásai és ezek eredményeképpen létrejövő ágazati fejlődés alapján látszik, hogy rengeteg kiaknázatlan lehetőség rejlik még az agrárgazdaságban, amelyekkel további gazdasági növekedés lenne előidézhető.

Kutatásaim alapján megállapítható, hogy az ország kereskedelmének megfelelő fenntartásához és további fejlődéséhez Ugandának nagy figyelmet kell fordítania az agrár-

² Uganda hivatalos nyelve az angol és a szuahéli.

kereskedelemre, a szaktudás, szakpolitika, feldolgozóipar és logisztika fejlesztésére, de semmiképp sem szabad statikusan gondolkodnia, hiszen a klímaváltozás következtében a kelet-afrikai területek éghajlata és a növénytermesztés körülményei nagyban változhatnak, melyek kihathatnak az ország legfontosabb termékcsoportja, a kávéfélék kereskedelmére és a gazdaság hosszú távú fejlődésére.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton is szeretnék köszönetet mondani dr. Balogh Jeremiás Máténak, a Budapesti Corvinus Egyetem, Agrobiznisz Tanszék egyetemi docensének, hogy mindvégig segítette és szakmai útmutatásokkal támogatta a tanulmány elkészítését.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- 1177/2019. (IV. 2.) Korm. határozat az Afrika stratégiáról.
- Agrárminisztérium (2019a). Magyarország az agrárium területén is helybe viszi a segítséget a fejlődő országokban. Letöltve 2020. március 10. <https://www.kormany.hu/hu/foldmuvelesugyi-miniszterium/hirek/magyarorszag-az-agrarium-teruleten-is-helybe-viszi-a-segitseget-a-fejlodo-oroszagokban>
- Agrárminisztérium (2019b). Magyarország eddigi legnagyobb külföldi fejlesztési programját valósítja meg Ugandában. Letöltve 2020. március 10. <https://www.kormany.hu/hu/kulgazdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/magyarorszag-eddigi-legnagyobb-kulfoldi-fejlesztési-programját-valositja-meg-ugandaban>
- Anderson, J. E. & Van Wincoop, E. (2003). Gravity with gravitas: A solution to the border puzzle. *American economic review*, 93(1), 170–192. <https://doi.org/10.1257/000282803321455214>
- Anderson, J. E. (1979). A theoretical foundation for the gravity equation. *The American economic review*, 69(1), 106–116. <https://www.jstor.org/stable/1802501>
- Balassa, B. (1965). Trade liberalisation and “revealed” comparative advantage 1. *The manchester school*, 33(2), 99–123. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.1965.tb00050.x>
- Balogh, J. M. & Leitão, N. C. (2019). A gravity approach of agricultural trade: The nexus of the EU and African, Caribbean and Pacific countries. *Agricultural Economics*, 65(11), 509–519. <https://doi.org/10.17221/131/2019-AGRICECON>
- Benin, S., Thurlow, J., Diao, X., Kebba, A. & Ofwono, N. (2008). *Agricultural growth and investment options for poverty reduction in Uganda*. Intl Food Policy Res Inst.
- Beyene, H. G. (2014). Trade integration and revealed comparative advantages of Sub-Saharan Africa and South Asian merchandize export. *Foreign Trade Review*, 49(2), 163–176. <https://doi.org/10.1177/0015732514525170>
- Byrnes, R. M. (1992, January). Area Handbook Series. Uganda: A Country Study. Library of Congress Washington DC Federal Research Div.
- CEPII (2020). French Research and Expertise Centre on the World Economy. Letöltve 2020. március 10. http://www.cepii.fr/cepii/en/bdd_modele/bdd.asp
- Chingarande, A., Mzumara, M. & Karambakuwa, R. (2013). Comparative advantage and economic performance of East African Community (EAC) member states. *Journal of Economics*, 4(1), 39–46. <https://doi.org/10.1080/09765239.2013.11884963>
- Csallner, A. E. (2015). Bevezetés az SPSS statisztikai programcsomag használatába. Letöltve 2020. március 10. http://www.jgypk.hu/tamop15e/tananyag_html/spss/plda_regressziszmtsra.html
- Diao, X., Thurlow, J., Benin, S. & Fan, S. (Eds.) (2012). *Strategies and priorities for African agriculture: Economywide perspectives from country studies*. Intl Food Policy Res Inst.
- ENSZ (2015): World Population Prospects. The 2015 Revision. United Nations. New York. https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2015_DataBooklet.pdf

- European Council (2000). Cotonou Agreement. Letöltve 2020. február 26. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/cotonou-agreement/>
- European Council (2007): The Africa-EU Strategic Partnership. https://www.africa-eu-partnership.org/sites/default/files/documents/eas2007_joint_strategy_en.pdf
- FAO (2020): Food and Agriculture Organization of the United Nations. FAOSTAT. Letöltve 2020. március 10. <http://www.fao.org/faostat/en/#data>
- Farkas, A. (2018). A mezőgazdaság és a népesedés közötti összefüggések vizsgálata Afrikában. *Hadtudomány: A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata*, 28(E-szám), 11–18. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.E.11>
- Fertő, I. (2003). A komparatív előnyök mérése. *Statisztikai Szemle*, 81(4), 309–327. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/2003/2003_04/2003_04_309.pdf
- Gollin, D. & Rogerson, R. (2016). *2. Agriculture, Roads, and Economic Development in Uganda*. University of Chicago Press.
- Jámbor, A. (2016). *A mezőgazdasági versenyképesség és az élelmezésbiztonság globális kérdései* (Doctoral dissertation, BCE). http://real-d.mtak.hu/998/1/dc_1354_16_tezisek.pdf
- Juma, C., Magambo, J. M. & Monteith, H. (1994). Tissue culture for coffee: The case of Uganda. *Biotechnology and Development Monitor (Holanda)*, (20). Letöltve 2020. február 24. <http://www.biotech-monitor.nl/2010.htm>
- Nagy, I. (2017). Ugandában is számolnak a magyar szakértelemmel. Letöltve 2020. február 27. <https://www.kormany.hu/hu/foldmuvelesugyi-miniszterium/parlamenti-allamtitkarsag/hirek/ugandaban-is-szamolnak-a-magyar-szakertelemmel>
- Ndayitwayeko, W. M., Odhiambo, M. O., Korir, M., Nyangweso, P. M. & Chepng'Eno, W. (2014). Comparative advantage of the eastern and central Africa in the coffee export sector: the case of Burundi. *African Crop Science Journal*, 22, 987–995. https://www.researchgate.net/publication/327306005_Comparative_Advantage_of_the_Eastern_and_Central_Africa_in_the_Coffee_Export_Sector_The_Case_of_Burundi
- Novák, T. (2010). *Nemzetközi kereskedelem, főbb mutatószámok. Nemzetközi Gazdaságtan II. Budapesti Gazdasági Egyetem*.
- OECD (2017). The Observatory of Economic Complexity. Letöltve 2020. március 2. <https://oec.world/en/profile/country/uga/>
- UN Comtrade (2020). UN Comtrade Database. Letöltve 2020. február 27. <https://comtrade.un.org>
- Verter, N., Bamwesigye, D. & Darkwah, S. A. (2015, September). Analysis of Coffee Production and Exports in Uganda. In *International Conference on Applied Business Research* (pp. 1083–1090). Letöltve 2020. március 02. https://www.researchgate.net/profile/Dastan-Bamwesigye/publication/311071844_Socioeconomic_development_in_context_of_economic_changes_in_commodity_chain_of_coffee_in_Uganda_East_African_Region/links/587b6a0b08ae4445c063d17f/Socioeconomic-development-in-context-of-economic-changes-in-commodity-chain-of-coffee-in-Uganda-East-African-Region.pdf#page=1083
- Világbank (2020a). WITS, World Intergrated Trade Solution. Letöltve 2020. március 2. <https://wits.worldbank.org>
- Világbank (2020b). World Bank, World Bank Open Data. Letöltve 2020. március 2. <https://data.worldbank.org>
- Világbank (2020c). WDI, World Development Indicators. Letöltve 2020. március 14. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- Világbank (2021). World Bank, World Bank Open Data. Letöltve 2021. november 10. <https://data.worldbank.org>
- Waithaka, M., Nelson, G. C., Thomas, T. S. & Kyotalimye, M. (Eds.) (2013). *East African agriculture and climate change: A comprehensive analysis*.

EXAMINATION OF THE COMPETITIVENESS OF UGANDA'S AGRICULTURE**By: Maróty, Mariann Mimi****Keywords: agricultural trade, competitiveness, comparative advantage, gravity model****JEL: Q10, Q17**

Due to Uganda's geographical location, outstanding natural endowments, and resources, it is basically considered an agricultural country. Agricultural trade plays a huge role in its economy and international trade, as it is one of the largest coffee producing and exporting countries in the world. The study examines the competitiveness of agricultural trade of Uganda. It presents the current situation and future opportunities of the East African country's economy of agricultural trade. Furthermore, it examines the trade partner countries and trade competitiveness of the most outstanding agricultural product groups between 1994 and 2017. The study analyzes Uganda's agricultural trade and the competitiveness of the coffee product group in the global market by HS-6, using Balassa's comparative advantage indicators. The results show that Kenya and Sudan are Uganda's main export partners; coffee and fish play a significant role among the most important export product groups. The study reveals how Uganda's agricultural trade is integrated into international trade and uses the gravity model to show the structural factors that drive Uganda's agricultural trade.